

Da mennesker regjerte kloden. Etikk, dinosaurer og juss for en verden i krise. Simonsen, M. M., Rølsåsen, T., Eckbo, N., Dale, R. F., Barder, O. H. E. og Fjeldaas, E. Fagbokforlaget, 2020. 134 sider.

Da mennesker regjerte kloden. Etikk, dinosaurer og juss for en verden i krise

DOI: <http://dx.doi.org/10.5324/eip.v14i2.3721>

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

«Om du var milliardær, hadde verdensledende forskere omkring deg og i tillegg hadde funnet ut hvordan de kunne bringe dinosaurer tilbake fra utryddelse, ville du gjort det? Ville du fundamentalt endret økosystemet på en øy for å oppnå dette målet, og hva slags etiske vurderinger ville du foretatt før du bestemte deg?» Slik begynner den nytutgitte boka *Da mennesker regjerte kloden. Etikk, dinosaurer og juss for en verden i krise*. Boka er utgitt av Fagbokforlaget og er skrevet av et forfatterteam bestående av to jurister, en advokat, to biologer og en sosialantropolog. Sammen ønsker de å yte et bidrag til klimaendringsdebatten ved å fremme spørsmål om miljø og klimaendringer med fokus på etiske og juridiske refleksjoner. Forfatterne har forankret bidragene sine i et overordnet engasjement med dinosaurer, nærmere bestemt med filmene i franchisen Jurassic Park (senere Jurassic World).

Min umiddelbare reaksjon i møte med boka, var å steile aldri så lite over selve tittelen, som i mine øyne bærer et uheldig preg av å være direkte oversatt fra engelsk. Gitt den lovede tematikken valgte jeg likevel å la tvilen komme den til gode. Jeg har selv en forkjærlighet for tverrfaglig arbeid og har stor tro på at komplekse problemstillinger best kan takles ved at folk fra ulike fag og profesjonelle områder setter hodene sammen. Det er i tillegg gledelig å se at nettopp denne typen bok kommer ut på norsk og med fokus på den norske konteksten. Forbindelsen til dinosaurer virket også spennende og original, og det er lett å tenke seg at dette kan engasjere ulike lesergrupper.

Oppbygging og innhold

Da mennesker regjerte kloden består av et fellesforfattet forord som setter en klar miljøvernsagenda for arbeidet, en ordforklaringsseksjon og 6 kapitler, skrevet av hver av bidragsyterne. Her introduseres en rekke problemstillinger, ikke minst omkring natursyn, menneskets forhold til omgivelsene sine og grensene for menneskelig innblanding i naturens prosesser.

I Kapittel 1 beskriver juristen Erling Fjeldaas norsk miljørett og problematiserer at denne har et prosessfokus i stedet for en materiell forankring. Deretter introduserer han tre ulike rettssyn og verdisystem – det antroposentriske, det zoosentriske og det biosentriske – og gir en innføring i disse. Kapittel 2, skrevet av

Thea Rølsåsen, som også er jurist, fremmer påstanden om at menneskets væremåte i verden legger til rette for en fullstendig ødeleggelse av livet på planeten. Hun lufter mulighetene for alternative natursyn og en mulig grensesetting for menneskelig inngripen. Kapittel 3 er skrevet av Ragnhild Freng Dale, som fra et sosialantropologisk perspektiv drøfter menneskets forhold til naturen som en kontrakt, og diskuterer hvordan natursyn og -praksiser påvirker hverandre. Hun stiller spørsmål om hvor grensen går mellom natur og kultur, og redegjør for tre ulike innfallsvinkler: antroposentrisme, økomodernisme samt et natursyn preget av urfolkstenkning.

Kapittel 4 og 5 er skrevet av henholdsvis Marit M. Simonsen og Norith Eckbo, som begge er biologer. Simonsen beskriver og drøfter spørsmål omkring kontroll, tilfeldigheter og kaos, og argumenterer med referanse til biologien for at naturen ikke fungerer på en forutsigbar måte, sett i motsetning til menneskenes historiske ønske om kontroll. Hun tar også for seg spørsmål om genmanipulering, kloning og menneskelig inngripen. Eckbo diskuterer hva som kan sies å være *naturens natur* og drøfter karakteren til abstrakte fenomen som endring. Også hun stiller spørsmål omkring grensene for menneskets forhold til naturen og argumenterer for en økosentrisk tilnærming til bevaring, hvor hensikten er å opprettholde økosystemets evne til å motstå kollaps i møtet med menneskelig aktivitet. Bokas sjette og siste kapittel er skrevet av Odd Harald Eidsmo Barder som har bakgrunn i dyrevern og rettsvitenskap. Eidsmo Barder skriver om muligheter og utfordringer forbundet med å gi rettigheter eller å utvide personbegrepet til å inkludere ikke-menneskelige dyr og andre levende vesen.

Som denne korte gjennomgangen burde illustrere, har *Da mennesker regjerte kloden* alt som skal til for å være en skikkelig tankevekkende bok. I tillegg er språket klart og lettlest og det er tydelig at forfatterne brenner for det de skriver om. Likevel lever den ikke helt opp til potensialet. *Da mennesker regjerte kloden* framstår som mangelfull på flere viktige områder, og er til tider direkte problematisk. Det dreier seg om ordvalg og formuleringer, fortolkninger og helt grunnleggende om forholdet til etikken. Jeg vil gjøre rede for dette i det følgende, og begynner med det som presenteres som bokas knutepunkt, nemlig dinosaurene.

Jurassic Park: Slitne tolkninger og tapte muligheter

På lik linje med miljø og klima, står dinosaurer i fokus i både tittelen og beskrivelsen av *Da mennesker regjerte kloden*, og Fagbokforlaget lover leseren «svært mange dinosaurer». En riktigere lovnad ville kanskje vært «svært mange filmreferanser», for det er tross alt ikke dinosaurer i seg selv som forfatterne *hovedsakelig* benytter som sitt ankerpunkt, men filmene i franchisen Jurassic Park (og senere JurassicWorld). Dette er imidlertid ikke noe negativt. Som tidligere antydnet, framstår dette som et smart trekk. Den originale Jurassic Park-filmen kom ut i 1993, og den femte og foreløpig siste ble utgitt i 2018. Således har Jurassic Park vært en del av det populærkulturelle landskapet vårt i nesten 30 år og er noe som de fleste har en form for kjennskap til. Det er derfor en nyttig knagg å henge budskapet på, og det kan brukes til å kontekstualisere vanskelige problemstillinger. Der de er brukt konstruktivt og sparsommelig, fungerer referansene til Jurassic Park derfor godt.

Dessverre framstilles Jurassic Park-forbindelsen i boka mindre som et felleskulturelt holdepunkt eller noe som kan puste liv i teoretisk stoff, og mer som

en slags analytisk genistrek: forfatterne skriver at filmene «er en ypperlig inngang til å forstå vårt eget samfunn bedre» (s. 9). Jeg anser dette som en ytterst tvilsom påstand i seg selv, og dessverre gjør forfatterne også lite for å underbygge eller utforske antakelsen.

Jurassic Park og Jurrasic World er store Hollywood-produksjoner. Konseptet var unektelig originalt i 1993, men etter den gang har samtlige filmer fulgt samme oppskrift og tilbydd lite nytt verken i form av budskap eller oppbygging: menneskene tukler, dinosaurer er store og fascinerende, fæle ting skjer, og moralen er at man ikke burde ha tuklet. Det er vanskelig å forstå hvordan dette skal være en inngangsport til å forstå selve samfunnet vårt. Resultatet er også at bidragsyterne til boka ofte, og tilsynelatende uavhengig av hverandre, refererer til de samme elementene ved filmserien gang på gang og ofte siterer de samme passasjene. Dersom noe skal benyttes som et analytisk verktøy for samfunnsanalyse, bør det benyttes på en kritisk og gjennomgående reflektert måte, og dette savnes. Videre er det slående at forfatterne forholder seg utelukkende til *handlingen* i filmene som et lukket univers, i stedet for også å benytte seg av serien som medium eller kunstnerisk uttrykk – det vil si som et kulturelt produkt – og utvide analysen slik at den inkluderer for eksempel noen av de kinematografiske grepene eller fortellerstrategiene som benyttes.

Et konkret sted hvor denne typen engasjement ville vært mulig, finner vi i kapittel 3. Her gjengir Freng Dale hvordan enkelte av dinosaurene i franchisen tildeles egenskaper som vi kjenner igjen fra menneskene, for eksempel samarbeidsevne, intelligens, empati og følelsesliv, og dermed framstår som mer sympatiske enn enkelte av de menneskelige skurkene. Freng Dale tolker dette dithen at lojalitet kan krysse artsgrenser og basere seg på sosialt slektskap og flokkliket (2020: 61-2). Ifølge henne, kan det at dinosaurene gis menneskelignende egenskaper «leses som en slags kritikk av det antroposentriske mennesket som hersker» (2020: 61). Dette er en interessant vinkling. Det forbauser imidlertid stort at ingen av bokas forfattere har valgt å utforske dette filmatiske grepet som et uttrykk for et antroposentrisk verdisyn. Antroposentrismen er et gjennomgående tema i boka og framstilles som det rådende paradigmet. Det virker derfor nærliggende å i det minste stille spørsmålet om hvorvidt filmskaperne bevisst har spilt på dette verdisynet og gitt et utvalg av dinosaurene menneskelignende kvaliteter *nettopp* slik at publikum skal kunne ha sympati med dem og ønske at det går dem vel. Det er akkurat slik skurkene skapes i parallell: ved fravær av menneskelige kvaliteter eller tilstedeværelse av kvaliteter som generelt sett ikke verdsettes. At forfatterne ikke virker å ense denne muligheten framstår som desto mer besynderlig ettersom Rølsåsen i kapittel 2 gir en inngående drøfting av tendensen til utelukkende å tilegne egenverdi til det som ligner oss selv, samt det hun kaller «bieparadokset», nemlig at folk ofte bryr seg mer om dyr som anses som søte eller estetisk tiltalende enn om dem som ikke gjør det. Dette framstår som en tapt mulighet for kritisk refleksjon, for et dypere engasjement med filmfranchisen samt for samtale på tvers av kapitlene.

En kynisk leser vil også kunne tolke fraværet av kritisk refleksjon dithen at forfatterne er fan av franchisen og dermed unnlater å ta stilling til elementer ved filmene som ikke understøtter deres egen målsetting. Dette leder meg til den mest grunnleggende innvendingen min til *Da mennesker regjerte kloden*: håndteringen av etikken.

«*Hvordan mennesker bør handle*»: miljøetikk uten etikere.

Fra en filosofers standpunkt er det nokså hårreisende å observere at et eksplisitt tverrfaglig samarbeidsprosjekt omkring temaet miljøetikk, og som benytter seg av «etikk» som ledende merkelapp i selve (under)overskriften på boka, ikke har inkludert *en eneste person* med bakgrunn i verken filosofi eller etikk. Dette må kunne sies å være et lite slag i ansiktet til fagfilosofene og etikere. Skulle jeg gjette, ville jeg sagt at dette bærer i en nokså alminnelig antakelse om at alle som liker «å gruble» eller interesserer seg for «de store spørsmålene», i grunnen er filosofer. Indikasjoner på denne typen selvutropt filosofstatus finner vi i pinlige «meta»-refleksjoner som den følgende:

på mange måter er det meningsløst å spørre om hvordan mennesker skal forholde seg til naturen omkring seg. Vi er et dyr og derfor en del av naturen, det blir som å spørre om hvordan en vanddråpe skal forholde seg til en innsjø (2020: 7).

Denne typen «filosofering» er heldigvis like harmløs som den er meningsløs. Verre blir det når vi begynner å gå inn på etikken. Filosofer har selvfølgelig ikke monopol på etisk refleksjon, men det er beklagelig å observere at fagområdet vårt, med all dets rikdom, historie, kompleksitet og perspektiver, ikke gis noen selvstendig viktighet eller status. Filosofien er et fag som ikke bare har verdi i seg selv på lik linje med andre akademiske disipliner, men hvis teorier, begreper og nyanser faktisk er av betydning når man diskuterer etiske problemstillinger. Flere av de spennende temaene som berøres i boka og som med fordel kunne vært behandlet mer utfyllende, er for øvrig også tema hvor det finnes relevante perspektiver i den filosofiske fagtradisjonen og hvor en filosof kunne ytet et betydelig bidrag. Eksempler på dette inkluderer spørsmålet omkring nytteverdi versus egenverdi; emosjoner, affekt og affinitet i etikk og verditenkning; det klassiske skillet mellom det deskriptive og det normative, altså forholdet mellom det som er mulig og det som ønskelig; samt samfunnet, dets lover og allmenmoral i lys av kontraktstenkning.

Da mennesker regjerte kloden byr på gjentatte eksempler på at det ville lønnet seg å ha i hvert fall én filosof med på laget – om enn kun som en sparrepartner i diskusjonen. Dette begynner helt i starten av boka, hvor forfatterne inkluderer en ordforklaringsliste for noen av de sentrale begrepene som benyttes, slik som antropocene, natur, klima – og Jurassic Park. Mens samtlige andre begrep med rette gis flere linjer med forklaring, har forfatterne redegjort for etikk i hele 4 ord: «hvordan mennesker bør handle» (2020: 11). Det var det. Enkelt og greit! En slik unyansert forståelse av etikk ser vi også i forordet, hvor forfatterne på side 8 definerer miljøetikk som «hvordan vi reflekterer rundt menneskers forhold til miljøet». Denne beskrivelsen passer etter min mening like godt på en rekke samfunnsvitenskapelige disipliner, slik som geografi, sosiologi eller antropologi, hvor menneskers forhold til miljøet også ofte er gjenstand for refleksjon. Gjentatte ganger foretas det en sammenblanding mellom deskriptive og normative tilnærminger, og vi finner også eksempler på meget tvilsomme eller direkte feilaktige påstander. Et eksempel på dette er i kapittel 2, hvor Rølsåsen beskriver moral som «en slags kodeks for oppførsel og handlinger» og deretter slår fast det følgende:

Men moral er ikke en fast størrelse. Sakte, men sikkert utvikler den seg. Opptreden som tidligere ble sett på som forkastelig, er nå så vanlig og akseptert at vi knapt skjenker det en tanke. På samme måte vil standarden for menneskets handlemåte flytte grenser også i tiden som kommer (2020: 31).

Dette er intet mindre enn enorme påstander. Moral tilegnes her egen agens: Den utvikler seg selv! Det er selvfølgelig sant at mange former for opptreden som tidligere var uakseptable i kulturen vår er allment aksepterte i dag. Dersom man ønsker å argumentere for en naturlig eller nødvendig utvikling av menneskelig kultur – herunder moral - mot et bestemt mål, må man imidlertid gjøre nettopp det: argumentere. Og her tror jeg Rølsåsen fort ville støtt på problemer: Tanken om at moralen «sakte men sikkert» utvikler seg, slik hun skriver, er noe man sjelden hører snakk om verken i filosofisk eller samfunnsfaglig forskning i dag. Også Fjeldaas snubler i kapittel 1 hvor han slår fast «At ikke bare menneskene har moralsk verdi, men kanskje også dyr, planter eller hele økosystemet, strider mot den etikken som i dag eksisterer» (2020: 28). Fjeldaas har utvilsomt rett i at de fleste i det norske samfunnet forfekter et antroposentrisk verdisyn. På denne måten forstår jeg hva han mener: Han mener at tanken at dyr, planter og økosystemet har verdi i seg selv strider mot konvensjonell tankemåte og moral i vårt samfunn. Men det er objektivt feil å påstå at ikke-antroposentrisk etikk ikke *eksisterer*. Det finnes lang tradisjon for å diskutere og utvikle denne typen syn og teorier, ikke minst innenfor miljøetikken. Det er slett ikke sikkert at enhver leser ville hatt bakgrunn for å plukke opp dette. Dette i sin tur reiser spørsmålet om hvem som faktisk er den tiltenkte leseren av *Da mennesker regjerte kloden*.

Språk, publikum og opplysning

Den pedagogiske tilnærmingen og detaljnivået i en bok avhenger i stor grad av hvilket publikum teksten er tiltenkt. Som leser av *Da mennesker regjerte kloden* opplevde jeg dette som noe uklart og antok for det meste at det dreide seg om et populærvitenskapelig verk tiltenkt den såkalte «allmenheten». Selv presenter forfatterne boka både som et innslag til den generelle klimadebatten samtidig som de presiserer at det er «viktigere enn noen gang å gi jurister og andre» verktøy til kritisk å undersøke miljølovgivningen og «studere hva slags etikk» som driver den (2020: 9). Fagbokforlagets nettsider plasserer imidlertid verket under lærebøker for Juss-studiet (Fagbokforlaget, 2020).

Jeg har tidligere påpekt at teksten er gjennomgående lettlest, noe som er positivt uansett publikum. Boka inneholder imidlertid også flere formuleringer som sannsynligvis vil oppleves som barnslige eller nedlatende for den voksne leseren (noe jeg vil påstå at en universitetsstudent også er), slik som eksempelvis at det å forklare menneskets forhold til naturen i lys av kontraktstenkning kanskje høres «søkt ut» siden «verken vi eller naturen har skrevet under på noe som helst» (2020: 47). Andre steder stusser jeg på hvorvidt ønsket om å være lettlest og å inkludere Jurassic Park-referanser har gått på bekostning av formidlingsoppgaven. Et eksempel er redegjørelsen for hva en rettighet er, som gjøres med henvisning til en menneskelig karakter i Jurassic Park, hvis interesse det er å overleve, versus en tyrannosaurus rex, hvis interesse det er å spise ham, og som derfor ikke anser at mennesket har noen rett (2020: 33).

Slepphendthet i ordvalg og formuleringer er også et gjennomgående, og noen ganger etisk problematisk element ved flere av kapitlene i boka. På side 101 påstår Eckbo at «Det vi *tror* er natur i dag, er langt fra det våre besteforeldre trasket rundt i som barn» (min kursiv). Hva mener forfatteren her? Skulle det vært et annet uttrykk, for eksempel «anser som» eller «betegner som»? Eller dreier det seg om at Eckbo faktisk mener at det slett ikke finnes virkelig natur lenger? Slike detaljer betyr noe. Verdt å trekke fram er også bruken av begrepet «tilbakestående mennesker» (2020: 25) som gir leseren en litt ekkel smak i munnen, samt meningsfattige klisjeer som trekker ned nivået på teksten, slik som påstanden om at «å leke gud eller gjøre seg selv til dommer over sine omgivelser er noe vi mennesker har gjort så lenge vi har eksistert» (2020: 33). Det kanskje mest graverende eksemplet på ukritisk språkbruk finner vi imidlertid i kapittel 3 hvor Freng Dale gir en drøfting av hvordan det nasjonalromantiske norske natursynet historisk sett ble skapt blant annet gjennom en strategisk utskrivning av etniske minoriteter, og følger opp med påstanden om at urfolk «*akkurat som oss andre*» har varierende forhold til naturen (2020: 54, min kursiv). Dette er en tilsynelatende liten detalj. Like fullt ekskluderer den med et pennestrøk hele kategorien urfolk – derav også samiske nordmenn - fra «oss», de tiltenkte leserne av boka. Enn så uanselig som dette måtte framstå, framholder denne typen formuleringer utskrivningen av urfolk fra diskursen. Det er overraskende at samtlige av de forutnevnte setningene har sluppet forbi redaktører og språkvaskere hos et av Norges største forlag for fag- og lærebøker.

Som nevnt innledningsvis er klimaetikk og -juss høyaktuelle tema, og *Da mennesker regjerte kloden* løfter fram flere interessante spørsmål. Bruk av floskler, klisjeer og ikke minst den ufullstendige utnyttelsen av Jurassic Park, gjør dessverre at teksten framstår som mindre god enn hva de berørte temaene har potensial for. Til tross for dette utpeker enkelte av kapitlene seg i positiv retning, og jeg har som leser fått et stykke ny kunnskap og blitt kjent med noen nye perspektiver. Spesielt problematisk er imidlertid den mangelfulle og tidvis direkte feilaktige behandlingen av etikken. Noen av innvendingene mine presentert over vil kanskje kunne framstå som pedantiske og unødvendige utenfor filosofiens faggrenser. Det dreier seg imidlertid om at forfattere har trådt inn i et annet fagområde, tatt ting for gitt og videreformidlet en mildt sagt begrenset versjon av dette med den autoriteten som ligger implisitt i en fagbokutgivelse. Alt i alt er det mye å ta tak i og mye som burde vært forbedret, ikke minst dersom boka tiltenkes undervisning i høyskole- og universitetssektoren.

Gitte H. Koksvik,
NTNU Norwegian University of Science and Technology
gitte.koksvik@ntnu.no

Kilder

Fagbokforlaget (2020) Høyere utdanning og profesjon. 14 august, 2020 fra <https://www.fagbokforlaget.no/Hoeyere-utdanning-og-profesjon/Jus?offset=0>